

de bespreekbaarheid van het marxisme. functies en dysfuncties van een universitair taboe

H. M. Jolles

N.B. Dit essay (1) is niet alleen geschreven voor de goede verstaander. Vooral ten behoeve van de anderen moge ik vooropstellen, dat hetgeen hier volgt wel over wetenschap gaat maar niet reeds daarom ook wetenschappelijke pretenties heeft.

De materie die hier aan de orde wordt gesteld betreft een constellatie ook van tekort, waarin de auteur evenzeer een aandeel heeft als ieder ander. Het schrijven van dit stuk is dan ook niet een poging van de auteur om zich tegen enig verwijt hierover in te dekken, wel een poging om zijn aandeel in het tekort te verminderen en wellicht anderen in die richting behulpzaam te zijn.

Ik heb afgezien van een notenapparaat, dat in een stuk van dit karakter misplaatst zou zijn. Dat maakt het wel gewenst hier aan te tekenen, dat ontwikkelingen als in dit stuk aangeroerd hier en daar wel zijn waar te nemen. Ik wijs, bij wijze van voorbeeld, op recente bijdragen in het Polish Sociological Bulletin.

1. Marx: gestalte en vermomming

De universitaire omgang met persoon en werk van Karl Marx en met het marxisme in zijn diverse gedaanten over de wereld heen is ten onzent altijd gekenmerkt geweest door een behoedzame en terughoudende objectiviteit. Men kan zeker niet staande houden, dat er nooit over werd gesproken, al is mij tenminste één sociologisch instituut in den lande bekend waar marxistische literatuur in de bibliotheek zo goed als geheel ontbrak, althans tot aan de tweede helft van de zestiger jaren, aangezien ze in die tijd niet als van belang voor de sociologie werd beschouwd. Maar ook daar waar een wat ruimere vermelding van deze materie werd gemaakt, ging het in de regel stroef en zeker weinig van harte. Marx als economist was wellicht in zijn tijd een belangrijk schrijver, maar temidden van tal van heden-daagse auteurs kwam hem zeker geen vooraanstaande plaats toe. In een in de jaren veertig en vijftig veel gebruikt leerboek, dat van F. Benham, komt de naam Marx niet in het register voor. Marx als pleitbezorger voor een wetenschappelijk socialisme kon een plaats krijgen als deelgenoot in één der ideologieën

1). Voor stimulansen en kritiek ben ik veel dank verschuldigd aan C. Boekestijn, H. Daudt, J.M.H. Vossen en R. Wippler.

die object van sociaal-wetenschappelijke analyse waren, maar het gesprek over de mogelijke wetenschappelijkheid van zijn socialisme kwam niet van de grond. Marx de utopist kon als specimen, als voorbeeld, bij allerlei sociologische of politologische studies worden betrokken, maar utopie en wetenschap bleven ten opzichte van elkaar afgegrensd.

Marx de socioloog ontbrak niet in het veelstromenland der sociologie, en zijn eminentie temidden der negentiende-eeuwen werd en wordt zeker erkend. In de geschiedschrijving van het vak is zijn plaats verzekerd, hoe verschillend hij ook wordt beoordeeld. Ook op hem wordt voortgebouwd. Maar sociologie is een actualiteitswetenschap en mét de historische plaatsbaarheid van een schrijver is zijn slijtage al in gang gezet. Wat moest een hedendaags socioloog, getraind in verfijnde metingen van status en statusinconsistentie, nog aanvangen met een zoveel primitiever klassebegrip? De waarde van Marx' voorspellingen omtrent de kapitalistische maatschappij was door Geiger, naar het leek, voorgoed ontzenuwd door een toetsing aan latere ontwikkelingen. Marx' economische en filosofische geschriften waren reeds lang voor sociologen ontoegankelijke stof, maar dit lot deelden zij met vele andere bijdragen uit deze wetenschapsgebieden. Marx' nadruk op het primaat der productieverhoudingen en zijn denkbeelden over bovenbouw en onderbouw konden zeker op enige belangstelling van sociologische zijde rekenen, maar veel diepgang kan deze belangstelling niet hebben gehad: daarvoor was zowel de onkunde van sociologen op economisch terrein te groot als ook hun neiging (hoe dan ook gefundeerd) om een veelheid van structurerende sociale factoren als onherleidbare krachten naast elkaar te blijven erkennen.

Zo kan, hoe gebrekkig ook, de universitaire aandacht voor Marx en het marxisme ten onzent worden getypeerd voor een lange reeks van jaren tot ca. 1965. En daarin zou wellicht ook geen wezenlijke verandering zijn gekomen, wanneer niet de ideologische, politieke en vervolgens bestuurlijke beroeringen aan de universiteiten als gevolg van de studentenrevoltes voor een in vele opzichten nieuwe situatie hadden gezorgd. De beroering zelf is al vele malen beschreven en de nawerkingen ondervinden wij nog dagelijks aan den lijve; ik kan hier volstaan met een aanduiding van de repercussies die zij op de hier aan de orde zijnde belangstelling had. Ik meen dat een aantal werkingen is te onderkennen.

In de eerste plaats is het voor iedereen duidelijk dat de revolutie zelf voor een deel, wellicht zelfs een belangrijk deel, gevoed werd door ideeën die ofwel direct op Marx teruggaan, of in enig ander opzicht als marxistisch kunnen worden aangeduid, of ook gebruik maakten van min of meer verwante c.q. voor verwant gehouden termen als progressief, emancipatorisch, dialectisch of zelfs democratisch. Deze terminologische rijkdom duidt er al op, dat daarbinnen toch ook een zekere verscheidenheid aan geestelijke oriëntaties aanwezig was, en misschien ook dat niet ieder van de betrokkenen de door hem of haar gehanteerde

term als equivalent met "marxistisch" bedoelde. Vanzelfsprekend is, dat ook de term "marxistisch" niet voor ieder dezelfde connotatie en gevoelslading behoeft te hebben. Hoe dit ook zij, met de studentenrevolte kwam (bij ons als in vele andere landen) een hoeveelheid aan Marx gerelateerde denkbeelden binnen de akademische muren, en, min of meer met hun dragers, tot een zekere mate van officiële aandacht en erkenning. Het is bekend en ook begrijpelijk (om diverse redenen) dat deze erkenning het gemakkelijkst tot stand kwam bij jongere stafleden en anderen die niet de hoogste plaatsen van de universitaire hiërarchie innamen.

Een tweede, ook vrij directe, werking van de revoltes was een hier en daar opvallende, doch ook vrij algemene herziening van reguliere universitaire voorzieningen. Hieronder vallen zulke uiteenlopende zaken als het aankoopbeleid van instituutsbibliotheken, een grotere ruimte voor projectonderwijs met daarin nogal wat onderwerpen die men als stokpaardjes van marxistisch georiënteerden zou kunnen aanduiden (werkstakingen, bedrijvenwerk van vakbonden, imperialisme theorie, exemplarisch leren), meer aandacht voor zgn. kritische theorie in het normale curriculum c.q. afzonderlijke aandacht voor de zgn. maatschappelijke relevantie van bepaalde studies, w.o. wiskunde, sociologie en architectuur, of voor een frustrerend geachte beroepspraktijk. Verlengstuk hiervan, en geleidelijk aan meer in de aandacht komend, was een groeiende vraag om marxistisch georiënteerd c.q. inzake marxisme deskundig wetenschappelijk personeel.

Als een derde type van werkingen, ten nauwste met de voorgaande verbonden, is het ontstaan van allerlei pressie-constellaties, waarin marxistische denkbeelden, als geestelijk goed van achtergestelden of verdrukten opgevat, een centrale rol vervullen. Bij pressie hoeft niet meteen, en zeker niet uitsluitend, aan instituutbezettingen en collegeboycots te worden gedacht, al spelen deze spectaculaire vormen zeker een rol, al was het slechts middels de bij anderen bestaande bezorgdheid dat zoiets hen zou kunnen treffen. Belangrijker, hoewel veel minder zichtbaar en veel meer diffuus, is de werking van binnen de universitaire organen bestaande gevoelens, dat men een verzuim heeft goed te maken, een historische achterstand heeft in te halen, en dat men vanuit dat schuldgevoel weinig weerstand mag bieden aan voorstellen en plannen op het terrein van Marx-studie of marxistische wetenschapsbeoefening. Er is op dit punt een geleidelijke, haast onzichtbare overgang van vragen, via voorstellen, met pressie omgeven voornemens, tot drukmiddelen in de achterkamers van de chantage. Bij dit laatste moet men zich ook weer niet voorstellen, dat er door aanwijsbare personen of groepen van chantagemiddelen gebruik wordt gemaakt (er zijn mij althans geen gevallen van die aard bekend), maar vooral dat er een cumulatie van zwakten in het bestel aanwezig is ("wij hebben ook inderdaad de dialectische benadering te lang verwaarloosd", "wij verkondigen toch ook de vrijheid van ontwerp", "wij laten ons misschien wel gebruiken voor be-

langen die we niet voldoende kennen", enz.), waarvan door de indieners van dergelijke plannen en voorstellen gretig en vernuftig gebruik wordt gemaakt.

Ik kom hiermee aan een vierde categorie van werkingen (of, zoals hier beter: uitwerking) van de universitaire beroering op de belangstelling voor problemen van het marxisme. De strijdpositie van waaruit deze problematiek thans (wederom) de universiteit is binnengebracht, heeft er mede toe geleid, dat zij, deels uit eigen strategische overwegingen (geen onnodige weerstanden oproepen, gebruik maken van 'accepted labels') deels door wanbegrip of onwil bij de anderen, zich in min of meer sterke mate is gaan vermommen. Marx en het marxisme raakten, hoe weinig men dit zou hebben kunnen verwachten, tegelijk in een situatie van vergrote aandacht, welwillendheid en erkenning, en in een situatie van verhulling, van illegaliteit. En met dit laatste punt raken wij aan wat wellicht het meest essentiële probleem op dit terrein is geworden: het marxisme is, op een moment waarop men juist iets heel anders en veel beters zou mogen verwachten, binnen de academische muren als gewapende verstekeling, terechtgekomen, gewild misschien door enkelen maar in ieder geval ongewild door velen. In zoverre dit het geval is zou men, wat toegespitst, kunnen stellen: het marxisme is tegelijk universitaire volwaardig en onbespreekbaar geworden. En naast de vele wetenschappelijke objecten en benaderingen waarover wij vrijuit mogen spreken zonder er zeker van te zijn dat zij naar iets in de werkelijkheid aantoonbaars verwijzen, hebben we hier te maken met een materie die er zonder twijfel werkelijk is (hoe dan ook aangeduid) maar waarover het vrijuit spreken in de wetenschap ons ten zeerste wordt bemoeilijkt.

Mijn probleem is hiermee in grote lijnen aangegeven. Het heeft een dubbele gedaante. In de eerste plaats moeten wij ons bezig houden met de verhulling en de werkingen die van dit feit uitgaan. En in de tweede plaats moeten wij ons zorgen maken over het aldus verholde. Ik realiseer mij, dat ik, aldus redenerend over verhulling en verhold, spreek over "oneigenlijk" en "eigenlijk", en dat ik daarmee een essentialisme laat gelden waarmee verschillende van mijn lezers, waarmee ook wellicht sommige marxisten onder hen het moeilijk zouden kunnen hebben. Laat ik hier vooreerst stellen, dat het gehanteerde onderscheid vooral is bedoeld ter geleiding van mijn betoog en als middel om werkingen en factoren van verschillende geaardheid van een label te voorzien. Mochten wij verderop in de analyse van elkaar gaan verschillen in onze waardering van die werkingen en factoren, dan is het zeker tijd om op dit probleem terug te komen.

2. Het zichtbare onwezenlijke probleem

Een probleem is voor de wetenschap altijd tot op zekere hoogte onverkend, onbereikbaar, en daarmee verhold. Bijna altijd heeft de onderzoeker te maken met vraagstukken van definiëring, van aanduiding en van de dekkingsgraad van de termen die hij han-

teert in hun relatie tot datgene wat hij met die termen bedoelt aan te geven. In zoverre heeft hij bij alles wat hij bestudeert tevens met semantische problemen te maken, en in ieder geval met de kans dat zijn termen het object helder maken dan wel juist verduisteren.

Het probleemgebied, dat ik in dit betoog als marxisme aanduid, vormt hierop uiteraard geen uitzondering. Maar wat ik hierboven bedoelde te zeggen met woorden als illegaliteit en verstekeling wijst daarenboven nog op een specifieke moeilijkheid. Het is niet alleen zo dat de term marxisme verwijst naar zeer complexe vraagstukken ten aanzien waarvan voorshands onduidelijk is of de term voor elk van die vraagstukken adequaat is, dan wel of beperkingen of wijzigingen in termgebruik moeten worden ingevoerd. Waar het echter in dit geval vooral om gaat is het feit dat men (wij, sommigen, velen?) verschijnselen die men in normale omstandigheden met het adjectief marxistisch zou hebben aangeduid en die men ook nu zo zou willen benoemen, in feite ofwel niet benoemt of van een ander, verhullend, deels misleidend deels nietszeggend label voorziet. Wat men dan doet is niet alleen het object inadequaar aanduiden, doch ook de eigen semantische (en andere) intenties daarmee verbergen.

Wij stuiten hier op een reeks psychologische, sociaal-politieke en zelfs wetenschapsstrategische mechanismen, die zeker nog niet in hun volle omvang zijn onderkend, doch waarvan wel een voorlopige omschrijving is te geven. Het meest eenvoudige en naar mijn indruk veel gehanteerde, mechanisme van semantische ontwijking is dat van de vervaging van termen. Men bedoelt marxistisch (dit nu afgezien van eventuele twijfels over de bruikbaarheid van die term), doch men zegt dingen als links, progressief, revolutionair, dialectisch, alternatief, emancipatorisch e.d.m., wetende dat die termen te vager zijn dan de "eigenlijk" bedoelde, 2e ook heel andere dan marxistisch te noemen verschijnselen kunnen aangeven, en 3e hier alleen staan omdat men iets anders niet in de mond wil nemen. Het is denkbaar dat hierbij inderdaad de behoefte aanwezig is om een ruimere categorie aan te duiden, ten einde er zeker van te zijn, dat marxisme er dan in ieder geval in begrepen is. Zeker zo plausibel is echter de onderstelling, dat men niet marxistisch wil zeggen, omdat men (a) niet per ongeluk en ten onrechte voor marxist wil worden gehouden, of (b) vermijden wil dat men voor een notoir antimarxist wordt versleten (objectiviteit betrachten of begrip tonen is er dan immers niet meer bij), of (c) geen slapende honden wakker wil maken of anderen het gevoel geven dat men spoken ziet, of (d) niet meteen met een krasse term wil komen die men dan misschien later weer moet terugnemen, of (e) simpelweg dat men angst heeft voor het woord marxisme, voor verschijnselen die er mee kunnen worden aangeduid en voor de aan dat woord toegeschreven magische werking. Het is niet zo maar een technische term, zoals knipperlicht; nee, men moet er mee oppassen. Het roept de geesten wakker. Verwant aan deze vorm van semantische ontwijking is het in-

bouwen van een geharnaste twijfel of scepsis door bij voorkeur te spreken van "zogenaamd" marxistisch. Ook dit is voor meer dan één uitleg vatbaar. Het kan zijn, dat men het verschijnsel op die manier in zijn mogelijke betekenis omlaag wil drukken: het doet zich nu wel indrukwekkend voor, maar het heeft in wezen niet veel om het lijf. Mogelijk is ook, dat men hiermee iedere kans op erkenning van het verschijnsel of probleem als "echt" wil trachten te voorkomen; marxisme dan bv. als quasi-stroming. De toevoeging "zogenaamd" duidt er verder op, dat de spreker er in ieder geval nog niet op wil worden vastgelegd, dat hij zich alle recht voorbehoudt om de term t.z.t. door een betere te vervangen, en dat hij graag wil dat iedereen zijn ongeloof in de zaak heeft opgemerkt. De verhulling kent slotte zo worden begrepen, dat men met de toevoeging "zogenaamd" valselijk de indruk wil wekken dat men terdege op de hoogte is van de veelheid van betekenissen van de term marxisme en dat men wellicht zelfs over een theorie beschikt, waarin die betekenissen zijn uiteengelegd en in kaart gebracht. Ook hier kan er dus gesproken worden van een veelheid van mogelijke verschilpunten tussen wat men zegt en wat men eigenlijk bedoelt maar niet wil of kan zeggen. Het behoeft geen betoog, dat dit een zeer ongunstige uitgangspositie voor de wetenschap-beoefenaar is om tot welke kennis dan ook te geraken.

Een derde meest extreme en ook moeilijkst aantoonbare vorm van semantische ontwijking is uiteraard het verzwijgen. Ik kan hier niet meer doen dan als mijn indruk uitspreken dat dit op ruime schaal wordt toegepast. De omstandigheid, dat bv. een vak als de sociologie een zekere virtuositeit heeft ontwikkeld in het ontwijken van aspecten van de werkelijkheid (bv. economische, juridische, technische) zal hieraan niet geheel vreemd zijn. Herkenbaar is de techniek van het verzwijgen in gevallen, waarbij men bv. bij het aantrekken van personeel geen melding wil maken van c.q. geen vragen wil stellen over levens-, wereld- en maatschappijbeschouwing dan wel over wetenschapsopvatting, zulks met de nobele doodoener "alle kinderen zijn mij even lief", of "dat mag toch geen invloed hebben op mijn beslissing", dit terwijl men er de sollicitanten wel op aankijkt. Een andere vorm van verzwijgen doet zich voor in bv. vergelijkende analyses van bepaalde schrijvers, waarbij eveneens van hun plaats in het ideologisch (c.q. wetenschapstheoretisch) spectrum geen melding wordt gemaakt. Het argument is hier eveneens respectabel: ofwel "niet de herkomst (oriëntatie) van een auteur is aan de orde, maar alleen wat hij over het onderwerp in kwestie te zeggen heeft", of ook "ik wil geen gevoelsassociatie oproepen bij de naam van deze auteur, die van het onderwerp zouden kunnen afleiden en die ik ook overigens niet in de hand kan houden". In dit laatste geval wordt tevens duidelijk waartoe het verzwijgen leidt: tot een vergroting van de onbeheersbaarheid van datgene wat men, al verzwijgend, blijkbaar toch niet tot zwijgen kan brengen.

Met deze laatste opmerking ben ik reeds genaderd tot de vraag

naar de implicaties van deze samantische ontwijking. Het is zaak deze wat meer systematisch onder ogen te zien. Ik wil ze met dat doel in twee groepen verdelen, te weten implicaties in de sfeer van het kennen en implicaties op het terrein van het handelen. Een tweetal kanttekeningen dienen vooraf te worden gemaakt. Ten eerste is het mijn stellige indruk, dat semantische ontwijking van het marxisme wordt toegepast zowel door hen die het fenomeen zelf zouden willen ontlopen als door marxisten en anderen die deze richting juist wel op zouden willen; uiteraard zijn hun motieven voor ontwijking veelal sterk verschillend. Dat betekent, dat in deze "conspiracy of evasion" ook de slachtoffers daarvan als partners betrokken zijn, althans voor een deel. Ten tweede wil ik er op wijzen dat hoe vager het termgebruik in dit gebied is, des te groter de kansen op misverstand en verwarring en des te verleidelijker ook de mogelijkheden van chantage, wetenschappelijk en anderszins, zullen worden.

De implicaties van de huidige positie van het marxisme op het terrein van het *kennen* - eerste doel van alle wetenschap - zijn niet zo moeilijk voor te stellen. Zeer in het algemeen kan worden aangenomen, dat het onze wetenschappelijke kennis van het probleemveld, dat door die term wordt gedekt, in hoge mate belemmert. Het gaat er daarbij nog niet eens zozeer om dat men niet weet, omdat men niet aan de weet kan komen, als wel veeleer omdat het niet "respectable" is om te leren kennen. Dit algemene gegeven dat in zekere zin een zichzelf versterkende werking heeft, roept verdere, ook meer specifieke, onkundes op. Gebrek aan kennis van het terrein impliceert allereerst een gebrek aan informatie omtrent de vindplaatsen en bronnen van die kennis. Dat kan dan weer met zich meebrengen dat deze informatie of wel afzonderlijk wordt opgeslagen en beheerd, of ook in eveneens verholde gedaante in de wetenschappelijke magazijnen is opgeslagen zodanig, dat het alleen door een speciale decodering herkenbaar is te maken. In beide vormen van opslag en terugzoeken is uiteraard een anti-communicatief element aanwezig. Kennistekort hindert voorts wat men zou kunnen noemen de normatieve integratie inzake het spreken er over. Ook dit kent verschillende vormen: een gebrek aan eenduidigheid van allerlei termen (normstelling inzake betekenis-toekenning), een voortdurende verwarring over te hanteren uitgangspunten en werkwijzen (epistemologische en methodologische normstelling), en onduidelijkheid over te zoeken verklaringen (het probleem bv. van de causaliteit) of maatschappelijke implicaties. (Heb ik iets al erkend door er over te denken of te spreken? Theorie en praktijk vs. theorie als praxis, etc.). De verwarringen waar men in belandt als men, ondanks deze deficiënte training, toch een poging in dit gebied doet, en de wrevels en irritaties die men erbij ondervindt c.q. oproept, zijn voorstelbaar en voorspelbaar.

De andere zijde van het essentieel kennistekort is eveneens kort aan te geven. Wat men niet op adequate wijze kent of leert

kennen terwijl men weet dat men het ergens in huis heeft, daarover kan men zwijgen in de zin dat men bestaan of relevantie ontkent, of men gaat er mee om als met een gerucht. Vage noties dwalen rond, vormen en vervormen zich in het gepraat er over, groeien uit tot fantomen of slinken tot aardwormen, al naar de conjunctuur van het ogenblik, en houden ten minste de gedachte in leven, dat dat marxisme toch wel iets belangrijke moet zijn omdat je er zo veel en zo vaak over hoort. Dat impliceert in ieder geval, dat de in het marxisme besloten wetenschappelijke en/of maatschappelijke claims niet veel kans maken een natuurlijke dood te sterven in het kritisch uittestingsproces van de wetenschap. Dat kan men uiteraard voor ongezond houden of juist verweten vinden, al naar de eigen onuitsprokken opties. Maar wat het dan is dat aldus in leven blijft? Scire non possumus.

Ditzelfde onvermogen kan er toe leiden, dat men het er niet over eens kan worden of onderzoekers, die zich uit enig terrein van "gevestigde" wetenschap over het marxisme uitspreken, wel over iets spreken dat volgens allen terecht die naam draagt, d.w.z. dat "echt" marxisme is. Zo werd recentelijk iemand als Helmut Seiffert verweten dat hij in zijn boek *Marxismus und bürgerliche Wissenschaft* sprak over een karikatuur, een extremistische uitwas van het marxisme en niet over het werkelijke of eigenlijke marxisme. Dat moge zo zijn of niet; belangrijk is de opmerking hier vooral omdat de notie van het eigenlijke marxisme wetenschappelijk nog verre van bereikbaar, laat staan gemeenschappelijk aanvaard is. Het steriele welles-nietes is al wat men kan verwachten.

Naar de zijde van hen, die beschouwd worden als marxisten of marxisme-kenners (en gezegd wordt wel dat het daarbij in wezen om één categorie gaat), heeft het kennistekort vergelijkbare (dys)functies. Waar de invloeden van het kritisch shiftsingsproces niet optimaal aanwezig zijn of zelfs goeddeels ontbreken, en elementen van een geloof in bepaalde waarheden (klassemaatschappij, klassestrijd, e.a.) aan het kennisverwervingsproces voorafgaan, is het gevaar van een kritiekarme wildgroei van termen, jargon, redeneringen, en uitspraken met kennisprentie volop aanwezig. Ieder van ons heeft de gestencilde voorbeelden wel binnen handbereik, gelezen of ongelezen.

Ook hier doet zich het zichzelf versterkend mechanisme gelden. Vanuit het perspectief van de auteur van dergelijke kennisproducten geredeneerd: ik hoor er niets over, dus het zal wel goed zijn; ik ga maar op deze weg voort; bovendien weet ik toch wel zeker dat ik goed zit. Van de optiek van een buitenstaander in dit Jeruzalem: daar heb je al weer zo'n warrig stuk onleesbaar en onzinnig proza, vol stijl-, denk- en interpreterfouten; er is geen beginnen aan om daarop kritiek te leveren; daar besteed ik geen tijd aan; bovendien leest toch niemand die warhoofderij; enz. De partisanen onder de aanhangers zouden kunnen menen: wie zwijgt stemt toe, die kan in ieder geval niet later ineens bezwaar maken; en waar wetenschap een stadium van de

praxis is, zijn wij dus gerechtigd tot handelen; enz. Dat de ene groep zich nog in de denkwijze en verwachtingspatronen van de anderen kan verplaatsen heft deze situatie niet op.

Dit brengt mij dan tevens naar de tweede groep van implicaties van de taboe-positie van het marxisme, die op het terrein van het *handelen*. Ook hier plukken wij allen de wrange vruchten van onze ontwijkende opstelling. Een fruitschaaltje voorbeelden mag hier worden aangedragen.

Daar is om te beginnen een woeking van oneigenlijke structuren van argumenteren, invloed uitoefenen of besluiten nemen. Laat ik een betrekkelijk actueel voorbeeld geven.

Aan een van de Nederlandse sociaal-wetenschappelijke instituten waren op een gegeven ogenblik, na een lange reeks van ideologische en andere conflicten, twee van de drie hoogleraren naar elders vertrokken. Er waren dientengevolge gelijktijdig twee vacatures ontstaan. De subfaculteit diende nu op korte termijn maatregelen te treffen om in deze vacatures te voorzien. De enig overgebleven hoogleraar, die grote sympathie had voor marxistische denkbeelden, werd door de raad van de subfaculteit, die eveneens nogal wat aanhangers van deze richting telde, in de vacaturecommissie benoemd. Het College van Bestuur der betrokken universiteit echter, dat aan de procedure medewerking zou moeten geven, o.m. door in de commissie opgestelde advertenties te doen plaatsen, weigerde deze medewerking en maakte ook bezwaar tegen de samenstelling van de commissie, m.n. tegen de betrokken hoogleraar. Als reden werd genoemd, dat deze geen deel van de commissie zou dienen uit te maken, omdat hij betrokken was geweest in het conflict, dat had geleid tot het vertrek van zijn collega's. Boosheid en frustraties bij alle partijen.

Zonder al te grote vertekening zou men deze zaak als volgt kunnen decoderen. De subfaculteitsraad, het marxisme toegedaan (althans daar sympathiek tegenover staand), zag in het ontstaan van de twee vacatures een mogelijkheid om naast de overgebleven hoogleraar een of wellicht zelfs twee collega's van dezelfde wetenschapsopvatting en maatschappelijke oriëntatie te krijgen. Men kon er immers van uitgaan, dat hogere bestuursorganen niet zouden treden in kwesties van wetenschapsopvatting van de voorgedragen kandidaten. Als dat zou lukken zouden ook de conflicten, zoals die voorheen telkens weer optraden, en de bijbehorende frustraties tot het verleden behoren. Het College van Bestuur moet ongeveer hebben gedacht: uit een vacaturecommissie van deze samenstelling kunnen slechts voorstellen resulteren voor benoeming van eveneens marxistische kandidaten en dat is iets dat wij aan onze instelling niet willen. Dit echter is een overweging, die wij moeilijk in onverhulde vorm over het voetlicht kunnen brengen, alleen al vanwege de onrust die dat zou teweeg brengen, het gevaar van bezettingen e.d.m. Bovendien zou het (mogelijkerwijs zelfs terecht) het verwijt oproepen, dat wij ons bemoeien met wetenschappelijke keuzeproblemen, en

dat wij ons daarmee begeven op een terrein, dat uitdrukkelijk het bevoegdheidsareaal van de faculteit is.

De constellatie is, als mijn vertaling ergens op lijkt, duidelijk en illustratief. Beide partijen, subfaculteitsraad en College van Bestuur, hanteren dezelfde taxatie van wat er zal gebeuren als de vacaturecommissie kan gaan werken in haar oorspronkelijke samenstelling. Hun waarderungen van deze verwachting zijn tegengesteld aan elkaar. In de vermomming, die de buitenwereld kent, hanteren beide partijen echter verschillende argumenten en overwegingen. Daarbij maakt het College van Bestuur het zichzelf extra moeilijk door het voorbije conflict als argument voor het bezwaar tegen de samenstelling van de commissie te hanteren. Men zou immers kunnen menen, dat met het vertrek van de beide opposenten ook het conflict uit de wereld was en dat dit ook - zeker als de zaken zouden gaan lopen zoals beide partijen bij zichzelf onderstelden, en hoopten, resp. vreesden - niet meer te verwachten was. Het marxisme werd niet genoemd; en ook hierin handelden beiden gelijk.

Ik wil niet beweren, dat het voorgaande de enige mogelijke en dus juiste interpretatie van het geval is; in ieder geval speelt er, zoals altijd, nog het een en ander mee. Ik meen wel te kunnen staande houden, dat er (mede) marxisme in het geding was, dat dit in de vorm waarin het speelde niet werd of zelfs kon worden genoemd, dat dientengevolge een oneigenlijk geheel van overwegingen, argumenten en handelingen ontstond, en dat het marxisme door dit alles misschien nog wel invloedrijker (in ieder geval onkwetsbaarder) was geworden dan het zonder deze verhulling zou zijn geweest. Het universitaire taboe is niet doorbroken en het heeft zijn werk gedaan.

In deze kleine geschiedenis zijn al verschillende vormen van handelingsimplicaties aangeduid, die de universitaire tabeopositie van het marxisme met zich mee brengt. Enkele andere dienen, ook nog, zij het minder uitvoerig, te worden gememoreerd.

De semantische ontwijking leidt er in een aantal gevallen toe, dat het invloedsareaal van het marxisme een ongecontroleerde omvang verkrijgt, die wellicht veel groter is dan enige wetenschappelijke richting onder andere omstandigheden zou hebben gehad (dit uiteraard los van de wetenschappelijke of methodologische mērites van die richting). Dit uit zich o.m. hierin, dat telkens weer de discussie oplaait over alternatieve mogelijkheden die er binnen een opleiding of instituut naast de bestaande zouden moeten zijn: een andere literatuurlijst voor een tentamen naast de bestaande, een andere onderwijsvorm naast de traditionele, andere mogelijke bijvakken naast de gangbare, andere gebieden en thema's van onderzoek. Het marxisme doet zich aldus, zijdelings aangeduid of ongenoemd, gelden als het grote alternatief, dat uiteraard bij alle onderdelen van onderwijs en wetenschapsbeoefening mede in rekening moet worden gebracht, zonder dat het wetenschaps-interne gebeuren van onderzoek, methodendebat, etc. tot die conclusie heeft gevoerd. Het

profiteert op die manier van de taboe-positie in een mate, waarvan niet kan worden onderzocht of dat terecht gebeurt of ten onrechte. De term alternatief duidt er voorts op, dat in de verhulde confrontatie met het marxisme het aantal mogelijkheden bij voorkeur tot twee wordt gereduceerd: dialectiek vs. positivisme, emancipatorische vs. burgerlijke sociologie resp. politicologie, etc. Ook dit heeft invloedsimplicaties: mogelijke innerlijke tegenstrijdigheden en varianten binnen de categorie marxisme blijven dan buiten beschouwing; de alternatief-aanspraken, en daarmee het bestaan als zodanig, van het marxisme verkrijgen een erkenning zonder slag of stoot; en de tweedelig suggereert ten minste de helft van wat er te verdelen valt voor elke partij. Dat moet voor iedere wetenschappelijke richting een benijdenswaardig geldingsperspectief bieden. Waartoe zou men het taboe dan nog willen doorbreken?

De verhulling van het marxisme binnen de wetenschappelijke sfeer leidt er voorts toe, dat het trekken van conclusies inzake hypothesen en uitspraken die het biedt, vaak meer de vorm aanneemt van geloofsbelijdenis, bekering c.q. verloochening, dan van voorwaardelijke aanvaarding of verwerping van wat voor waar, waarschijnlijk, geldig binnen restricties, onwaarschijnlijk, of in strijd met verrichte waarnemingen wordt gehouden. De werking van de wetenschappelijke twijfel, van kritische communicatie en confrontatie is in dit geval ten zeerste beperkt. Dat heeft naar de andere zijde dan weer het gevolg, dat wat in "normale" openbare discussie en studie als hypothesevorming, toetsing, kritiek en analyse optreedt, bij het marxisme veelal de gedaante van exegeze aanneemt, waarbij de uitgangspunten (de juistheid van uitspraken van Marx bv.) buiten de twijfel worden gehouden. Ook hier snijdt het mes aan twee kanten. Want aanvaarding van marxistische premissen wordt voor anderen dan marxisten bemoeilijkt, omdat het onderwerp niet salonfähig is en men in het normale wetenschappelijke proces van aanvaarding of verwerping toch niet het odium van een bekering op zich kan laden. En een marxist kan zich, om dezelfde structurele en invloedsconjuncturele redenen, toch niet blootstellen aan het risico dat een door hem gehuldigde gedachte door wat voor feiten dan ook zou worden ontmanteld. Waar het laten vallen van een voor mogelijk gehouden onderstelling in de wetenschap binnen het aanvaarde normenpatroon van de vakgenoot behoort (al kost het vaak moeite), is het verlaten van een geloofsopvatting geloofsafval en verraad. En dat kan men zich, voor een richting, die in de strijd is gewikkeld, vanuit de confrontatie -en strijd-gedachte leeft, en onder een niet-erkenning lijdt, toch zeker niet permitteren. Wie afscheid moet nemen van een door feiten verworpen hypothese, blijft een geëvalueerde vakbroeder. Maar wie zijn steun opzegt aan een ideologische wetenschapsgemeenschap is een ketter.

Nu wil ik niet zeggen, dat het marxisme alleen of voornamelijk in termen van geloof en ideologie is aan te duiden. Daar moet op zijn minst uitvoeriger over worden gesproken en dat is in

dit kader niet mijn bedoeling. Wat ik wilde betogen, was slechts, dat de semantische ontwijking van het marxisme binnen onze universitaire wetenschapsbeoefening ook in de sfeer van het handelen belangrijke implicaties heeft, en dat mede daardoor de geloofsaspecten van het marxisme extra worden beklemtoond en daarmee wellicht ook gestimuleerd.

3. Het eigenlijke onwerkelijke probleem

Tot hier toe is de vraag, waar Marx het over had, waarin zijn gelijk of ongelijk bestond, wat marxisme in de loop der decenia zoal heeft betekend en waar het thans voor staat, niet aan de orde geweest. U zegt misschien: dat had ik ook niet verwacht; of: dat was niet de bedoeling van het betoog. U mag ook zeggen: dat is illustratief voor het probleem; en ook een auteur, die zo moeilijk doet over een universitair taboe, breekt daar blijkbaar niet doorheen. Erger nog: als er termen als ontwijking en chantage worden gebruikt, dan *wil* hij er zeker ook niet doorheen breken, ook al zegt hij van wel. Zelfs zijn "goede" bedoelingen hebben het tegengestelde effect van wat zij beoogden, en dat zal hij toch wel hebben geweten of gewild.

Ik wil er hier niemand van weerhouden te denken wat hij wil. Ik koester voorshands niet meer dan de hoop, dat de lezer het óók voor mogelijk wil houden, dat deze auteur datgene zegt wat hij bedoelt te zeggen en dat hij daarbij ook de grenzen van zijn onkunde in het oog houdt.

De vraag nu, waarom het marxisme de schemerige en moeilijk hanteerbare positie aan onze universiteiten inneemt die ik heb getracht te typeren, vereist thans een afzonderlijke bespreking. Deze vraag brengt ons wel in een uitgestrekt gebied van wetenschapsgeschiedenis en wetenschaps sociologie, waarover zeer veel te zeggen zou zijn, dat het toch nog bescheiden kader van dit artikel verre te buiten zou gaan. Bovendien moeten wij niet het gevaar lopen dat we zo verstrikt raken in de bekeringen van die geschiedenis, dat we aan de actuele vraag van de deta- boëring niet meer toekomen. Maar een beknopte aanduiding van enkele hoofdpunten is ook voor dit doel onontbeerlijk.

Datgene wat in enige periode geacht werd tot het terrein van de wetenschap te behoren - wetenschap hier als beheerde kennis, methode van verwerving en toetsing, inzicht omtrent gebruik en functie van die kennis, alsmede de daarvoor werksame personen en nodige en beschikbare hulpmiddelen - is altijd begrensd geweest door zekere conventies. In de loop van de Europese geschiedenis is daarbij zonder twijfel de betekenis van de universiteit, zeker sinds de Renaissance, steeds groter geworden en vanaf de 18de eeuw zou men wel mogen stellen, dat wetenschap als institutie goeddeels samenging met dat geheel dat aan universiteiten werd beheerd en ontwikkeld. En dit in verschillende opzichten en met verschillende implicaties.

Men kan om te beginnen poveren, dat sinds het begin van de nieuwe tijd (en wellicht al eerder) die kennis in elk geval het

zegel der wetenschappelijkheid kon verwerven, die aan universiteiten werd behandeld, verkondigd, besproken of uitgedragen. Dat ging (en gaat nog steeds) wel eens zover, dat alles wat binnen de universiteit ter sprake kwam reeds daarom voor wetenschap werd gehouden en dat alles wat iemand zei, als wetenschappelijk gold, omdat hij aan een universiteit werkzaam was. Ieder van ons maakt wel eens dergelijke situaties mee, en voelt de onuitsprokene gêne van een onverdiende eerbied.

De sterke koppeling van wetenschap en universiteit betekent voorts, dat deze legitimering zich uitstrekt tot alle gebieden die wetenschappelijk genoemd willen worden: de universitas scientiarum. Verder houdt het in, dat wetenschap zich met nadruk legitimeert als datgene, wat onderwezen mag (ten dele ook moet) worden, waardoor het begrijpelijk is, dat de leerstoel eeuwen lang een van de krachtigste vormen en middelen van de legitimering van wetenschap is geweest, en ook van de autonomie daarbinnen van één gebied van wetenschap temidden van andere en ten opzichte van die andere. Sociologie bv. is niet alleen iets heel anders dan wat mensen over de hun samenleving weten, maar ook iets heel anders dan economie of politicologie, en vindt die eigenheid vooral gebonden aan sociologische leerstoelen. Althans: dat is de pretentie die in deze erkenning besloten ligt.

Met deze specifieke legitimering van wetenschap en van wetenschappen in de universiteit is het geheel aan conventies ter begrenzing tegenover andere cultuuruitingen niet volledig aangeduid. Uiteraard heeft de universitaire gebondenheid van wetenschap een zichzelf versterkende werking: zij vergemakkelijkt de legitimering als wetenschappelijk van nieuwe activiteiten, die daarbinnen worden ondernomen, en belemmert de erkenning van wat elders met dezelfde intentie wordt beproefd, al zijn deze verschillen in onze eeuw vermoedelijk door allerlei ontwikkelingen (bv. industriële research) weer wat verminderd. Dit laatste geldt evenwel niet voor kennisvormen, die zich bij uitstek als "leer"-stuk presenteren en niet de gedaante van research zonder meer aannemen.

Binnen de universitair gelegitimeerde wetenschap zijn er vooral in de 17de en 18de eeuw belangrijke verschillen ontstaan, in die zin dat er binnen de universitas scientiarum een binnenring van vakken groeide, in wie de wetenschap wel zeer uitdrukkelijk belichaamd werd geacht, de zgn. natuurwetenschappen. De identificering van "science" en "natural science" heeft er mede toe geleid, dat er in zekere zin een gedragspatroon ontstond van wat men diende te doen en na te laten om iets wetenschap in optima forma te mogen noemen, met de daartoe leidende gebiedsafbakening en methode van onderzoek. Deze wetenschapsconceptie staat wederom in nauwe wisselwerking met het objectiviteitsideaal, dat m.n. in de Cartesiaanse wetenschapsopvatting zulk een belangrijke stimulans heeft gehad en zulke versterkende gevolgen met zich mee heeft gebracht.

Met de vestiging van het primaat der natuurwetenschappen als bepalers van de ware wetenschappelijkheid is een wijziging verbonden van die disciplines, die vanouds als initiatoren van kennis hadden gediend, nl. die welke zich bezighielden met de voorwaarden en vormen van het denken zelf: theologie, filosofie, logica, ethiek. Men zou de these kunnen verdedigen, dat juist deze gebieden van "weten omtrent het weten" ten gevolge van het primaat der natuurwetenschap, waartoe zij juist in zo hoge mate hadden bijgedragen, zelf geleidelijk aan terecht kwamen in de gevarenzone van de vraag: zijn dat nu eigenlijk nog wel wetenschappen? hun sleutelpositie in het bepalen van de wetenschappelijkheid van andere gehelen van kennis raakten zij in ieder geval steeds duidelijker kwijt. In deze zeer globale schets passen enkele meer recente waarnemingen. Daar is allereerst de omstandigheid, dat in het midden van de 19de eeuw de grote strijd ontbrandt aangaande het probleem van de geschiedenis. Daaraan is het eerste belangrijke schisma binnen de universitas scientiarum verbonden, dat aangeduid is als dat tussen natuurwetenschappen en historische of geesteswetenschappen. Theologie en filosofie belanden dan, in strijd met hun traditionele opdracht, min of meer bij de tweede. Later is binnen laatstgenoemde groep een nieuwe afscheiding tot invloed gekomen, zodat in onze eeuw het spreken over drie hoofdgroepen van wetenschappen met de sociale of gedragswetenschappen als nieuwste, derde groep, gangbaar werd en wederom een verder in het gedrang raken van theologie en filosofie was waar te nemen. Deze schisma's hebben nog niet meteen de overheersende rol der natuurwetenschappen als leverancier van het wetenschapsmodel doen verdwijnen, maar wel voedsel gegeven aan de twijfel, of er wel één model was waaraan alle wetenschappen gelijkelijk konden deelhebben.

In ditzelfde beeld past het groeiende onderscheid tussen zuivere en toegepaste wetenschap: waar met de verdeeldheid en de differentiatie het beeld van wat nu eigenlijk wetenschap was, steeds onduidelijker werd, nam de behoefte aan de aanwijzing van een gebied van "eigenlijke" arbeid, niet vertroebeld door gebiedsafbakeningen die ook anders of door anderen zouden kunnen zijn, steeds meer toe.

Het laat zich verdedigen, dat juist met het meer verdeeld raken van de wetenschap en de steeds grotere brokkeligheid van de afgrenzing van wetenschap en niet-wetenschap de betekenis van de universiteit als instrument der bepaling der conventionele grenzen eerder belangrijker dan minder belangrijk werd. Waar andere legitimeringsmiddelen door de genoemde ontwikkelingen minder deugdelijk werden, moest de universiteit als vluchthaven deze taak wel a fortiori als de hare beschouwen.

Hier treedt tevens het andere basis-element naar voren, nl. dat van de universiteit als vormingsinstituut. Hoewel in de vormingstaak vanouds niet per se wetenschap het voornaamste of zelfs het enige hulpmiddel van de universiteit was noch noodzakelijkerwijs moest zijn, is de ontwikkeling wel zo zeer in

die richting gegaan, dat in de universiteit van vandaag de vraag of het bijbrengen van wetenschap ook iets anders doet dan vorming of zelfs hinderlijk zou kunnen zijn aan de vorming van jonge mensen, bijna niet gesteld kan worden zonder bij docenten verbazing en verwarring te wekken. In haar vormingsabsolutisme belichaamt de universiteit tevens in wezen een belangrijk erfgoed van de Verlichting, en daarmee ook een uitgesproken burgerlijk-individualistisch ideaal.

Een facet ontbreekt nog aan deze globale schets. Eveneens als erfenis van de 19de eeuw is in de universiteit als centrum van wetenschapsbeoefening de waardenproblematiek teruggekeerd. Nadat het er op leek, door de vestiging van het primaat der natuurwetenschappen en het meer perifeer worden van theologie en filosofie, dat de scheiding van wetenschap en waarden voorgoed was vastgelegd, hebben juist de genoemde schisma's en het brokkeliger worden van de grenzen tussen wetenschap en niet-wetenschap er toe bijgedragen de vraag naar de waardenproblematiek opnieuw te doen stellen. Het is in dit verband niet verwonderlijk, dat zij zich daarbij niet aanmeldde als de vraag aan welke waarden welke betekenis toekomt, maar als de vraag naar de vernijdbaarheid van waardeoordelen: de vraag naar de waardeoordeelsvrijheid. Even begrijpelijk is de heftigheid waarmee deze problematiek is en wordt omstreden, de misvattingen en misinterpretaties die zij doet ontstaan, en het periodiek herleven van de strijd.

Het is in dit licht dat ik de universitaire historie van het marxisme zou willen plaatsen. Ook hier met de beperking, dat alleen gesproken zal worden over de factoren die een incorporatie van het marxisme in de universiteit in de weg hebben gestaan. Naar ik meen is hierbij de figuur van Marx zelf, met zijn ambities en zijn programstelling, van cruciale betekenis.

De historische eminentie van Karl Marx bestaat niet alleen in het feit, dat hij de verspreide denkeelden over maatschappijhervorming in socialistische zin van een reeks voorgangers kritisch heeft geanalyseerd en in een omvattend perspectief geplaatst, doch dat hij de stoot heeft gegeven tot een wetenschappelijke fundering van dat socialisme. Meer dan iets anders is het de aanspraak op wetenschappelijkheid, die het socialisme van Marx van dat van zijn voorgangers onderscheidt, en Marx geldt dan ook minder als de grote organisator van de socialistische beweging dan als de belangrijkste theoreticus, en als zodanig van een uitdrukkelijke oorspronkelijkheid.

De in Marx belichaamde aanspraken op wetenschappelijkheid hebben een aantal kenmerken, die in het kader van dit betoog van belang zijn. In de eerste plaats houdt het in, dat dit socialisme niet zo maar een geheel van maatschappelijke en politieke idealen en richtlijnen voor aktie vormt, en daarmee voldoende heeft aan aanhangers, maar het beroept zich tegelijkertijd op het intrinsieke prestige van wetenschap, dat voortvloeit uit de toegang die wetenschap geacht wordt te hebben tot ware en zekere kennis. Daarmee zijn enkele andere kenmerken ten

nauwste verbonden. Het socialisme als wetenschappelijk geheel pretendeert waarheid te bevatten, en wel in het bijzonder in de uitgangspunten. Het is minder een claim die zich te midden van andere claims probeert te vestigen en te handhaven door bepaalde denbeelden of bepaalde waarnemingen, en die zich vervolgens wil bloot stellen aan de risico's van een confrontatie met empirische gegevens, die de waarheidspretentie van de gekozen uitgangspunten zouden kunnen ondergraven. Veeler gaat het hier om een theorie der samenleving, die pretendeert in zijn grondslagen gevestigd te zijn (m.n. door Marx) en die dientengevolge richtsnoer kan zijn voor de studie van sociale verschijnselen en tegelijk richtsnoer voor het handelen. De theorie is daarbij niet een partiële, in die zin dat andere daarnaast hun geldigheid inzake bepaalde maatschappelijke verschijnselen behouden, doch een totale sociale theorie, die de pretentie heeft de andere theoriën over de samenleving te verdringen.

Het wetenschappelijk socialisme toont verder een merkwaardige ambivalentie in zijn relatie juist met de problematiek van de uitgangspunten. Aan de ene kant is het in een voortdurende discussie gewikkeld met (andere) filosofische richtingen, waarbij de betekenis van het dialectisch denken tegenover andere denkwijzen wordt verdedigd, en is daar in feite de verbinding met de universitas scientiarum, vooral in zijn meest klassieke gebieden, reeds tot stand gekomen. Aan de andere kant pretendeert wetenschappelijk socialisme een levende wisselwerking met het maatschappelijk gebeuren en in het bijzonder met het handelen, terwijl de relatie met de maatschappij- en gedragswetenschappen nu juist zo moeilijk ligt. Toegespitst zou men hier kunnen zeggen, dat het niet is een riskante omgang met waarheidsmogelijkheden, die door onderzoek worden afgetast, maar een riskante omgang met kansen op maatschappelijke gelding (invloed), die door maatschappelijke actie moeten worden gemaximaliseerd. Waarheid is hier door sociale gelding vervangen, of beter: wat sociale gelding heeft, kan niet anders dan waar zijn en sociale actie die de gelding van het socialisme vergroot, heeft tegelijk een waarheidsrendement. Het risico, dat gekozen uitgangspunten door wat voor "feiten" dan ook zouden kunnen worden ondergraven, wordt daarbij dan ook vermeden.

De wetenschappelijkheid, die in dit socialisme aan de orde komt, is dan ook een andere dan die, welke beleden wordt in de in die tijd nog overheersende natuurwetenschappen, en meer verwant met oudere vormen als de ethiek. Het socialisme is een bijzonder soort combinatie van een kunstleer, een filosofische optiek, en een maatschappelijke methodologie.

De relatie van het wetenschappelijk socialisme met de maatschappelijke praktijk is ook nog in een ander opzicht van belang. Marx' eigen levensloop is hiervoor illustratief. Deze zoon uit burgerlijken huize, wiens uitstekende studieresultaten en wiens studieuze neigingen een universitaire loopbaan tot het meest voor de hand liggende perspectief hadden gemaakt, raakte via

de journalistiek in het politieke krachtenveld en op die wijze - door aanleg, persoonlijkheidsstructuur, kansen en omstandigheden - in andere dan universitaire netwerken en sociale verbanden verstrengeld, en daarmee tevens in de ban van andere ambities en loyaliteiten. Zijn geschriften en zijn denbeelden zijn er dan ook zeker niet primair op gericht geweest, erkenning te verwerven in de academische wereld, maar zij wilden een houvast zijn voor maatschappelijk achtergeblevenen en ont-rechten. Wie zich in onze dagen zorgen maakt over de vraag, waarom het socialisme ten onzent binnen universiteiten en academies zo'n twijfelachtige positie bekleedt, die dient in ieder geval te bedenken, dat het althans in de 19de eeuw ook geenszins de ambitie had, daarbinnen tot aanzien te komen. Men kan zelfs verder gaan en zeggen, dat het socialisme zich in die dagen ook eerder tegen de universitaire wereld keerde, voor zover het daarin ook de belichaming zag van de krachten die hadden bijgedragen tot het sociale onrecht waartegen het socialisme nu juist ten strijde trok. Het is mede de grootheid van Marx geweest, dat hij, niet gesteund door de sociaal erkende systemen der wetenschap (wanneer men de bibliotheekhulp van het British Museum mag uitzonderen), een zo omvattend bouwwerk van denkbeelden (compilatie en oorspronkelijk denken) heeft tot stand gebracht, dat dit zelfstandig tot leerstof voor de ontwikkeling van wereldbeeld en maatschappelijk inzicht van sociaal ont-rechten kon worden. Het had, zo zou men kunnen zeggen, geen universitaire ondersteuning nodig, en zou er zelfs eerder door geremd kunnen worden, omdat deze steun een gevaar voor de morele integriteit van het socialisme als politiek program zou kunnen zijn. Zo laat zich de buiten-universitaire maatschappelijke integratie van het marxisme zien als voortzetting van Marx'eigen positie en ontwikkeling als paria en als tegenstander en vijand van het burgerlijk universitair bestel; Marx, tegelijk de burgerlijke, naar burgerlijk model levende, tot studie en wetenschap zo zeer aangetrokken revolutionair, echte en oneigenlijke want afvallige telg van de zo individu-gerichte Aufklärung. De mondigheid, waarover Kant had geschreven, zet zich hier op een wezenlijk andere zijde voort en keert zich tegelijk tegen de traditie die haar had voortgebracht.

Deze beknopte uiteenzetting maakt een antwoord mogelijk op de vraag, waarom het marxisme niet de universitaire status heeft gekregen die het, gemeten naar omvang en diepgang van zijn prenties van wetenschappelijkheid en van zijn sociale aanhang zou kunnen verwachten. Dit antwoord - hier geboden in afwachting van een beter - bestaat uit de volgende elementen:

- a) Het marxisme was in de 19de eeuw anti-universitair in zoverre als het in de universiteit de belichaming zag van sociale krachten, waartegen het ten principale ten strijde trok.
- b). Het marxisme voedde zich meer uit de overtuiging van de onwrikbare juistheid van zijn uitgangspunten dan uit de traditionele wetenschappelijke twijfel.

- c) Het marxisme streefde er minder naar, door empirisch onderzoek het waarheidsgehalte van eigen uitspraken te vergroten, dan wel door praxis het steunvlak van het eigen weten in de samenleving te verbreden.
- d) Het marxisme was strijdig met de in die tijd (en ook nu nog) overheersende gedachte van de universiteit als een cultureel domein, gekenmerkt door afzondering, eenzaamheid en vrijheid.
- e) Het marxisme belichaamde een totaliteitspretentie, die niet alleen een bedreiging kon inhouden voor door anderen verkondigde theorieën, maar die ook zou ingaan tegen gegroeide differentiaties van wetenschapsgebieden en disciplines en zelfs tegen bestaande afbakenings principes in het systeem der wetenschappen, zoals de onderscheiding in zuivere en toegepaste wetenschap.
- f) Het marxisme, als theorie, als methode, als leer en als sociale beweging, heeft mede hierdoor een buitenuniversitaire erkenning verworven in politiek (partijen), beroepsleven (vakbeweging) en ook in eigen vormings- en scholingskaders, die zelf weer een belemmering werd van een eventuele universitaire erkenning en integratie.

Tot hier toe heeft ons betoog in het gunstigste geval nog pas alleen aannemelijk kunnen maken, waaraan de historische miskenning van het marxisme door de universitair behuise wetenschap (voor zover daarvan sprake is) kan worden toegeschreven. De hedendaagse universitaire situatie is echter slechts voor een deel door miskenning van het marxisme getypeerd. Wat in het eerste gedeelte van mijn beschouwing met de termen taboe en ontwijking werd aangeduid, heeft zowel met miskenning als met aanwezigheid en versluierde omgang te maken. Daarvoor geeft de voorgaande analyse geen bevredigende verklaring.

Het wordt dan ook tijd, behalve aan de ontstaansfase van het marxisme aandacht te besteden aan zijn maatschappelijke respons. Ook hier is uiterste beknoptheid, met gevaar van oppervlakkigheid, noodzakelijk, hetgeen mij dwingt tot het alleen memoreren van een aantal hoofdpunten.

In de eerste plaats heeft het wetenschappelijk socialisme zich een steeds groeiende massale aanhang verworven in de samenlevingen waar het van het begin af werd verkondigd (vooral Duitsland en Frankrijk) als ook geleidelijk aan in vele andere landen, uiteraard in een naar tijd en plaats wisselende omvang. Deze aanhang werd vooral gerecruteerd deels uit intellectuelen, die in de bestaande schema's geen vrede konden vinden, om wat voor redenen dan ook, deels uit de geleerden der rechtelozen en achtergeblevenen, die dit maatschappelijk perspectief konden beschouwen als belofte voor een betere eigen toekomst. Daarbij bleef het wetenschappelijk fundament voor de grote massa der aanhangers een ontoegankelijk bouwwerk van theorie, dat in zijn ontoegankelijkheid tegelijk een bevestiging van zijn onaantastbaarheid en waarheid verkreëg, en slechts door de in Marx'denkwijze ingewijden behoefde te worden uitgelegd.

In het proces van aanvaarding is natuurlijk van belang geweest dat reeds aan het begin der socialistische beweging in verschillende landen een aantal gelijkgestemden stonden, die elkaar vanuit een zelfde frustratie en onvrede konden vinden. Ook in de verbreiding van socialistische denkbeelden is de internationale samenhang der aanhangers steeds op de voorgrond blijven staan. Dit evenwel niet zonder schakeringen en restricties. Een aantal daarvan vereist hier te worden vermeld.

In het internationale verband der socialisten hebben meer uitdrukkelijk op Marx teruggaande groeperingen van het begin af het moeten opnemen met andere oriëntaties, waarvan bv. de meer anarchistisch gezinden als bekend voorbeeld kunnen worden genoemd. Marxistisch socialisme was hier één traditie naast andere, waarin de nagestreefde internationale solidariteit zich van meet af aan vertakte.

Deze interne differentiatie werd in de loop der jaren door een externe versterkt. De grote krachtproef van het internationale socialisme in de 19de en 20ste eeuw, die met nationale systemen en met het nationalisme, is door het socialisme met glans verloren. Dat laat zich niet alleen aflezen uit het feit, dat het alternatief van socialisme in één land steeds weer de gedachte van het internationalisme naar de achtergrond schoof, doch tevens uit de omstandigheid dat verschillende politieke leiders hun naam verbonden zagen aan de in hun land ten uitvoer gelegde variant van het marxisme, tot uiting komend in benamingen als leninisme, maoïsme en castroïsme. In landen met een meer gemengd politiek bestel, zoals verschillende Westeuropese landen, groeide er, behalve de nationale ook nog een partijpolitieke vervlechting van het marxisme, uitlopend tot situaties, waarbij marxistisch georiënteerde politieke partijen werden en worden aangetroffen in coalitieregeringen samen met anders denkende groeperingen, en marxistische oriëntaties zich in allerlei graden van verwatering in progressieve partijen vertoonden.

Internationaal bezien is de verspreiding en aanvaarding van het marxisme ten dele te zien als vorm van bevruchting van de praxis door de theorie, ten dele echter als een ontkrachting van de theorie. Twee vormen van dit laatste dienen te worden genoemd. De eerste is, dat de historische ontwikkeling in een aantal landen, waaronder die waar het marxisme zijn begin had beleefd, mede door de werking van deze denkbeelden de theorie zelf, m.n. de uitspraken over de ontwikkeling van de klassenstrijd, heeft gelogenstraft en haar bruikbaarheid dientengevolge heeft verzwakt. Ik herinner slechts aan wat Theodor Geiger hierover heeft geschreven. De tweede vorm van ontkrachting is geweest, dat een proletarische revolutie juist een succesvolle formule bleek in een type samenlevingen, dat daartoe volgens die theorie nu juist minder aangewezen zou zijn, nl. in onderontwikkelde agrarische maatschappijen.

Tenslotte zij er hier op gewezen, dat de aanvaarding van het marxisme in zoverre aan zijn oorspronkelijk internationale impuls is trouw gebleven, dat het politiek-ideologische pasmunt is gebleken voor telkens nieuwe groeperingen in de wereld die in een positie van achterstand c.q. achterstelling verkeren en zich dit bewust zijn geworden. Het is daarmee een van de dragers geworden van bewegingen in de Derde Wereld en van een mondiale verbondenheid in strijd tegen tal van vormen en systemen van gezag en overheersing. Hoeveel verschillen deze terminologische eenheid verhult, is echter al lang niet meer te overzien.

Het is nu dit geheel van ontwikkelingen geweest, dat in belangrijke mate de hedendaagse plaats van het marxisme als theorie en methode binnen ons universitaire bestel kan verklaren. Het is geenszins zo, dat de politieke successen van het marxisme de wetenschap er toe hebben gebracht deze successen als bewijs voor zijn wetenschappelijke juistheid te beschouwen en daarmee de theorie te aanvaarden als bijdrage tot het weten der wetenschap. Integendeel: het maatschappelijk succes lijkt veeleer gekocht te zijn met een serie demonstraties van de theoretisch-wetenschappelijke ondeugdelijkheid en men zou moeten zeggen: datgene wat nu succesrijk lijkt als politieke stroming, kan u^o dien hoofde niet meer het oorspronkelijk marxisme zijn. Wat eerder het geval lijkt te zijn is, dat het marxisme als denkrichting en maatschappijbeschouwing in de universiteit is binnengekomen met velen die ofwel van huis uit marxist waren, of dit onder hun medestudenten aantreffen, dan wel het marxisme gingen zien als het antwoord op maatschappelijke problemen waarmee ze werden gekonfronteerd.

En hiermee lijkt de semantische ontwijking en lijkt ook de universitaire taboeering van het marxisme in grote lijnen begrijpelijk te zijn geworden. De discrepanties en meningsverschillen die de verschillende wetenschappen in sterke mate hinderen in de aanvaarding van het marxisme als een volwaardige en bespreekbare theorie, zijn gebleven. Ze zijn eerder toegenomen dan afgenomen. Want het marxisme stelt zijn aanspraken op universitaire erkenning nu niet meer vanuit een positie van onmacht, doch vanuit een positie van massale aanhang en sterkte. En de weerstanden tegen die claims worden ook gevoeld door de wetenschap, dat in die landen waar het politiek marxisme heeft gezegevierd, een theoretisch-filosofisch monisme het ten onzent als levensvoorwaarde beschouwde pluralisme heeft verdrongen. Maar binnen de centra van onze universitaire vorming en wetenschapsbeoefening zijn de marxisten een niet meer te verwaarlozen categorie, en het zijn mede hun opvattingen over maatschappijanalyse, over de verhouding theorie-praxis en over de emancipatorische functie van de wetenschap en haar politieke opdracht, die geleid hebben tot een zo sterke taboeering: dit is het compromis dat gevonden wordt jegens een verschijnsel dat men niet wil en toch niet door dat niet-willen kan elimineren. Tot welke wrange folklore dat kan leiden hebben we eerder gezien.

4. Kansen op legitimering

Sommigen onder ons zijn al gelukkig, als ze voor een beangstigend verschijnsel een historisch ver reikende verklaring hebben kunnen geven. Ik heb die neiging hier uiteraard ook wel, maar ze bevredigt me niet, temeer niet omdat mijn verklaring van het taboe zo verleidelijk is voor de gedachte, dat de beschreven processen zich door hun mondiale proporties voorgoed aan elke beïnvloeding door enkelingen hebben onttrokken. Dat is een defaitistische conclusie, waar ik niet aan wil. Maar wat zou men hier dan kunnen willen en hoe is het met de haalbaarheid van deze verlangens gesteld? En tevens: hoe zullen hieromtrent uitgesproken wensen en voorstellen worden opgevat in een veld zo vol politieke spanningen en verknijpte bedoelingen? Zelfs een verschuilen achter zg. objectiviteit helpt hier niet meer. En toch zal geen genoeg genomen kunnen worden met verlangens, die niet meer zijn dan persoonlijke wensdromen, die voor anderen geen enkele betekenis hebben. Dat vereist een standpunt dat ruim genoeg is dat ook anderen zich daarin redelijkerwijs kunnen vinden.

Laat ik beginnen met het aangeven van wat in mijn opvatting het ruimste kader is waarbinnen oplossingen gevonden zouden moeten worden. Het zal na het voorgaande wel duidelijk zijn, dat ik de huidige situatie van versluiering en ontwijking van het marxisme aan onze universiteiten in hoge mate ongewenst acht en zowel het marxisme als de universiteit onwaardig. Het doel van verandering zou moeten zijn het marxisme naar een toestand van wetenschappelijke bespreekbaarheid te brengen, gelijkwaardig aan die van een willekeurige andere problematiek, kortom: detaboeëring. Dit dient evenwel zodanig te geschieden, dat daaraan *niet* de universiteit als universitas scientiarum, als centrum van een diversiteit van disciplines, onderzoeksvelden, methodologische en theoretische oriëntaties, wordt ondergeschikt gemaakt en opgeofferd. Wanneer zou blijken, dat marxisme-studie of wel *alleen* mogelijk is in de vorm van directe sociale actie gericht op verandering van de maatschappij anders dan middels onderwijs, onderzoek en publicatie, of *alleen* mogelijk is wanneer het gehele docentencorps dezelfde maatschappij-opvatting is toegedaan, dan is een oplossing van het probleem binnen de universiteit naar mijn mening niet bereikbaar en zijn verdere strevingen in die richting zinloos. Ik erken, dat het moeilijk is om aan te tonen, waar dat punt inderdaad dan zou zijn bereikt.

Het kan van nut zijn er hier aan te herinneren, dat het marxisme niet het enige gebied van studie is, dat onder universitaire miskenning te lijden heeft. In verschillende tijden zijn er telkens weer probleemvelden en ook methodieken geweest, waaromtrent de vraag aan de orde was, of het nu werkelijk in die zin iets voorstelde, dat een universitair wetenschappelijke aandacht op zijn plaats was. Dit is het geval geweest met de psychoanalyse, met de parapsychologie, en met de maatschappelijke activiteiten, die momenteel binnen de aandacht der zg. agogische wetenschap-

pen vallen. In elk van die gevallen is er althans naar gestreefd een aan de materie aangepaste oplossing te vinden door hieraan binnen het universitaire bestel afzonderlijk aandacht te besteden.

Nu zou het kunnen zijn dat er onder de "marxisten" zijn die afkerig zijn van elke detaboeëring van het marxisme en die mijn wensen in die richting beschouwen als een perfide poging om het marxisme, door het als een "keurig" onderwerp boven tafel te brengen, in het bestaande universitaire bestel in te kapselen en het daarmee van zijn politieke werking te beroven. Men zou kunnen menen, dat deze werking juist door de huidige versluierde toestand optimaal wordt bevorderd en dat men dus, in politiek opzicht, van detaboeëring niets te verwachten heeft. Tegenover deze onderstelling en deze gedachtengang kan ik slechts het volgende stellen. Ten eerste: de universiteit is voor mij geen plaats of instrument van directe politieke actie, en overwegingen van deze aard kan ik niet zien als relevant voor het probleem waar het hier om te doen is. Ten tweede: over de mogelijke politieke werking of opdracht van het marxisme als een wetenschappelijk probleem ben ik te aller tijde bereid binnen de universiteit mee te denken, doch dat is pas mogelijk wanneer dat probleem normaal bespreekbaar is geworden. Ten derde: wanneer aanhangers van een opvatting of denkwijze die zij zelf wetenschappelijk noemen er bezwaar tegen zouden hebben dat deze uit de taboesfeer wordt gehaald, omdat dat nadelig zou kunnen zijn voor de politieke werking van deze opvatting, dan geeft dat te denken over de kwaliteit van die opvatting en wijst er in ieder geval op dat men dan binnen de universiteit aan politiek de voorkeur geeft boven wetenschap.

Naar de andere kant moet hier onmiddellijk aan worden toegevoegd, dat ik mij zeer wel een soort onechte detaboeëring kan voorstellen, die inderdaad als politieke ontmanteling en als onschadelijk maken is bedoeld en die beoogt het marxisme uit het gezichtsveld te verwijderen. Er is een vorm van halfslachtige oprechtheid, waarbij het taboe niet wordt geëlimineerd maar alleen netjes verpakt. Iets dergelijke zou bv. het geval zijn, als men zou goedvinden dat marxistische studiën in een aparte afdeling zouden worden ondergebracht, waarbij x % van bepaalde personeelsformaties dan zouden worden gereserveerd voor bezetting door marxistisch georiënteerde wetenschappers. Dit is, zou men kunnen zeggen, een zigeuneroplossing: de marxisten krijgen een eigen domein, waar ieder die per se wil naar toe kan om "kennis" op te doen, veilig afgeschermd tegenover de rest. Een problematiek die slechts een dergelijke detaboeëring zou verdienen, kan m.i. maar beter aan de vergetelheid worden prijsgegeven, en ik kan mij goed voorstellen dat vergeleken daarbij de huidige taboe-situatie bepaald te verkiezen is.

Uit het voorgaande zal inmiddels duidelijk zijn, dat het gemakkelijker is aan te geven wat in geen geval dient te worden bepleit dan te zeggen wat dan wel aanvaardbaar en uitvoerbaar is te achten. Ik wil proberen ter afsluiting van het betoog

een aantal theoretisch denkbare alternatieven te onderscheiden en op hun bruikbaarheid te bezien.

Voorop te stellen is hier, dat niemand gedwongen kan worden om van wat dan ook in wetenschappelijke zin kennis te nemen als hij niet wil. Men kan niet meer doen voor enig gebied van kennis of mogelijke kennis dan zodanige voorzieningen te treffen, dat de wetenschapsbeoefenaar tot de overtuiging komt dat hij slechts ten detrimente van zijn eigen functioneren als beoefenaar van een wetenschap aan dit gebied voorbij kan gaan. En men diene er tegelijk naar te streven, dat in deze voorzieningen de principiële toegankelijkheid van het ene terrein niet die van andere in de weg zit. Wat dit betreft lijkt mij het marktmodel ter zake van aanbod van en aandacht voor gebieden van wetenschappelijke arbeid, methoden, theorieën, onderzoeksthema's, nog altijd het meest adequaat. Daarbij dient er, binnen de grenzen van het materieel haalbare, voortdurend naar te worden gestreefd, het marktaanbod te maximaliseren.

In grote lijnen laten zich hierbij twee beleidsmodaliteiten denken. De eerste is die, waarbij de legalisering van marxisme als veld van studie dan wel als uitgangspunt van wetenschapsbeoefening wordt nagestreefd *binnen* het bestaande geheel aan universitaire voorzieningen; ik stel voor hier van een *interne* regeling te spreken. De tweede vorm is die, waarbij het marxisme als veld van studie dan wel als benaderingswijze wordt behandeld als gebied dat *afzonderlijke* voorzieningen vraagt; ik zou in dit geval willen spreken van een *externe* regeling. Voor de goede orde zij hieraan toegevoegd, dat ik beide oplossingen niet zie als elkaar uitsluitend en dat ik mij ook combinaties kan voorstellen. Om voor de hand liggende redenen zullen de beide modaliteiten in deze volgorde aan de orde komen: het treffen van aparte voorzieningen wordt immers pas zinvol, wanneer duidelijk is dat de reeds aanwezige niet geëigend zijn om het probleem in kwestie op te lossen.

a. Interne regeling.

Voor zover een adequate detaboeëring binnen de bestaande universitaire voorzieningen uitvoerbaar is, dient aan een aantal punten aandacht te worden besteed. Om met het eenvoudigste te beginnen: de in aanmerking komende *universitaire bibliotheken* dienen, binnen het raam van hun budgetaire mogelijkheden en van hun kwaliteitseisen, adequate aandacht te besteden aan nieuwe (of ook oudere) wetenschappelijke publicaties op marxistisch gebied c.q. marxistische publicaties. Het aanbod aan literatuur op dit terrein is aanzienlijk. Naar mijn indruk is overigens van een uitgesproken ontwijking op het gebied van literatuurvoorziening weinig sprake. Op zijn minst echter zouden de vakgenoten hier voldoende diligent moeten zijn.

Minder eenvoudig ligt het naar mijn indruk reeds op het terrein van *onderzoek en onderzoekprogrammering*. Zoals ik heb getracht duidelijk te maken hebben we hier ook te doen met een wetenschapskritisch en methodologisch moeilijke materie, die zich niet zonder meer denken laat als willekeurig deel van een

researchprogram. Strict naar de intenties van een interne oplossing zou men m.i. als volgt dienen te redeneren: 1e. studie (literatuuronderzoek of onderzoek in andere zin) van problemen op marxistisch terrein dient ten principale dezelfde kans op honorering te hebben als welke andere onderzoekmaterie dan ook; hierbij tellen alleen de normale eisen van kwaliteitsbewaking, afgestemde begroting, tijdscontrole, e.d.; 2e ieder die zou menen dat hij zijn onderzoek slechts kan verrichten wanneer hij uitgaat van een marxistische maatschappijopvatting (wat hij daaronder ook moge verstaan), dient daarin te worden vrij gelaten, en deze keuze kan bijgevolg geen criterium zijn voor het al dan niet aanvaarden van het betreffende onderzoekplan; 3e de aanwezigheid in een onderzoeksprogram van marxistische onderwerpen of wijze van benaderen mag als zodanig geen repercussies hebben voor wat anderen eventueel binnen dat program zouden willen doen, uiteraard binnen de gestelde grenzen van tijd en geld. Het tevoren verdelen bv. van het onderzoekbudget in een gedeelte voor "marxistische studies" en een deel voor "andere studies" is al niet meer te beschouwen als een interne oplossing en wordt in zoverre hier niet door mij gesteund.

Het meest ingewikkeld ligt de zaak op het terrein van het *onderwijs*. Ook hier begin ik maar bij het gemakkelijkste punt, i.c. de voorgeschreven of aanbevolen tentamen- en examenstof. De interne regeling lijkt mij de volgende. Voor de bepaling van de verplichte c.q. meest aanbevolen literatuur is de docent of groep van samenwerkende docenten verantwoordelijk. Wanneer daarbij een goede afweging van diverse mogelijkheden plaats vindt, is er een redelijke kans dat de naar hun aard meest belangrijke stromingen en onderwerpen een plaats op de lijst krijgen. Systemen van overleg kunnen dit proces bevorderen. Men kan echter geen docent dwingen literatuur voor te schrijven, die hij deze plaats niet waardig keurt of die hij in het betrokken onderwijsonderdeel niet geschikt acht. Het is mijn taxatie, dat het marxisme in de moderne wereld een zo belangrijk phenomeen is, dat het althans in een aantal studierichtingen in enigerlei fase niet in het tentamenprogram kan worden gemist. Uiteraard kan men van mening blijven verschillen over door een docent gekozen tentamenstof. Dit kan dan aanleiding zijn om te eniger tijd opnieuw de aandacht te vestigen op andere mogelijke literatuur, dan wel om voor zichzelf ruimte te vragen voor een afwijkende lijst. Daarbij dient men ook te bedenken, dat geen student enig beletsel kan ondervinden om naar eigen goeddunken wat dan ook te lezen, te bestuderen en te gebruiken, en dat tentamenliteratuur altijd slechts een klein sample is van het onafzienbare vele dat daartoe zou kunnen behoren. Zo ver reikt het gezag dat van een tentamen aftraalt nu ook weer niet.

Naast de tentamenstof dient het mondeling onderwijsaanbod te worden genoemd. Strict geredeneerd alweer is de interne gedragslijn hier globaal als volgt. Naar zijn verbinding in de moderne wereld zou het marxisme zeker een plaats verdienen als onderwerp

in het collegeprogramma van studierichtingen als sociologie, politicologie en economie. Het zal uiteraard, dit ter beoordeling wederom van de docent, deze plaats moeten verwerven na afwijking van andere mogelijke thema's en temidden van andere, waarbij het o.m. tot de taken van een docent is te rekenen zijn keuze in zijn college toe te lichten en aldus te verantwoorden. Ook hier geldt: iedere student blijft vrij er bij te doen wat hij voor zichzelf belangrijk vindt, bv. door andere colleges te volgen. En ook hier bestaan mogelijkheden van overleg, bij behoud van de beslissingsbevoegdheid van de docenten.

Het blijft voorts aan de docent vrij om zijn onderwijs mede te laten bepalen of beïnvloeden door zijn levens- of maatschappijbeschouwing, zoals het ook deel van zijn verantwoordelijkheid als docent is om zijn keuze naar vermogen expliciet te maken en de repercussies er van voor zijn behandeling van de stof zoals hij die ziet, te bespreken. In dit verband is het goed er aan te herinneren dat juist deze problematiek waard is in discussie te worden gevraagd en zich daar door zijn aard juist goed toe leent.

Het is voorts denkbaar dat gesteld wordt, dat het marxisme als onderdeel van de leerstof een speciale onderwijsmethodiek vraagt. Ik moet bekennen dat ik mij daar in het algemeen weinig bij kan voorstellen. Maar indien bv. de problematiek van theorie en praxis op een of andere wijze in het curriculum zou zijn opgenomen, dan zou het denkbaar kunnen zijn, dat m.n. de praxis in enigerlei vorm in de onderwijstechniek tot zijn recht dient te komen en dat dit onderwijskundige implicaties heeft. Binnen het huidige stramien van mogelijke onderwijsvormen dient daarvoor dan een oplossing te worden nagestreefd. Ook hier blijft gelden: mogelijk is datgene waarvoor de docent bereid en in staat is de verantwoordelijkheid te dragen, een en ander binnen het raam van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de docenten voor het program als geheel.

Tenslotte de *personeelsvoorziening*, speciaal die voor wetenschappelijk personeel. Hier moet er allereerst aan herinnerd worden, dat de personeelsvoorziening geen activiteit sui generis is, maar in grote lijnen afgeleid is van de geëxpliciteerde (deels ook wettelijk voorgeschreven) verplichtingen en voornemens inzake onderwijs en onderzoek. De interne regeling moet hier dan ook zijn: te streven naar werving en behoud van dat personeel dat een optimale verzorging van deze beide taken kan garanderen. Daarbij kan deskundigheid inzake Marx of het marxisme als studieobject voor die delen van het program, waar men deze problemen aan de orde wil doen stellen, uiteraard een selectiecriterium zijn bij het aantrekken van medewerkers, de marxistische maatschappijopvatting evenwel niet. Uit ervaring weet ik, dat juist hier versluieringstechnieken een hoge vlucht hebben genomen. Men zou er zich dan ook in elk geval van moeten vergewissen, dat in de activiteiten bij het aantrekken van wetenschappelijk personeel aan de eerst bedoelde deskundigheid alle ruimte wordt gegund, doch selectie op "gezindheid" wordt

voorkomen en waar nodig bestreden.

b. Externe regeling

Het zal duidelijk zijn, dat ik aan deze aanpak bepaald de voorkeur geef boven welke externe regeling dan ook. En wel om twee redenen. In de eerste plaats omdat dan aan het marxisme als aan iedere andere problematiek de maximale ruimte wordt geboden om zich waar te maken en zijn eventuele vruchtbaarheid voor andere benaderingen of terreinen van studie te bewijzen. In de tweede plaats omdat het dan niet zo zeer de universitaire regelingen zijn die uitmaken hoeveel aandacht, tijd, etc. het marxisme verdient, doch de eigenlijke processen van de wetenschappelijke ontwikkeling. Tegenover deze fundamentele voordeelen moet iedere externe regeling als een tweede keus worden beschouwd, waartoe men slechts overgaat als interne oplossingen hebben gefaald. Als zodanig moet hetgeen hier nog volgt dan ook worden opgevat.

Als externe oplossing zie ik iedere regeling, waarbij het marxisme in enige vorm in de universitaire voorzieningen geëmarkeerd te eigen voorzieningen verwerft, zoals: een eigen deel van een instituutbibliotheek op aparte bibliotheek, aparte onderzoeksprogramma's en aparte delen van de opleiding of zelfs een geheel aparte opleiding. Detaboeëring voert heir derhalve steeds tot een of andere vorm van institutionele isolering, met alle discriminatoire risico's van dien. Ter bepaling van de gedachte kan ik volstaan met het aanduiden van een viertal personele varianten, te weten: 1) marxistisch deskundigen onder de staf; 2) marxistisch alternatief voor een deel van een studieprogramma of een geheel program; 3) een of meer "marxistische" leerstoelen; 4) een facultaire of interfacultaire geheel van marxistische studiën. In elk van deze varianten dient het onderscheid te worden gemaakt tussen marxisme als studiegebied en de eventuele marxistische maatschappij- of wetenschapsopvatting van de betrokkene.

ad. 1). Over dit alternatief kan ik kort zijn, daar het in wezen, afgezien van de vraag naar de ideologische oriëntatie, reeds als een mogelijke interne oplossing is genoemd. Met het principe heb ik geen moeite, met marxisme als ideologisch selectie-criterium wel. Het laatste lijkt me overigens verijdbaar: want als deskundigheid en ideologische oriëntatie in deze altijd zouden samengaan, kan men volstaan met naar de eerste te vragen; gaan ze echter niet steeds samen, dan kan de laatste blijkbaar voor de eerste gemist worden. (Bovendien: waarom zou men dan marxisten wél screenen op gezindheid, en de anderen niet?) Het aantal deskundigen van dit type dat men nodig heeft, is een functie van het program.

ad. 2). Een marxistische (deel)opleiding binnen een studierichting of instituut is in beginsel voorstelbaar en, mits voldoende personeel van niveau is te vinden, ook uitvoerbaar. De principebeslissingen hiervoor zijn niet per se moeilijker of makkelijker dan andere beslissingen van een (sub)faculteit. Aan dit alternatief kleven echter een aantal duidelijke bezwaren. Ten

eerste zal het nadelig werken op de mogelijke vruchtbare wisselwerking van marxistische thema's en werkwijzen en andere op elkaar. Want waarom zou men anders aan de splitsing beginnen? Ten tweede moet er gevreesd worden voor een oneigenlijke concurrentiestrijd om toeloop c.q. toewijzing van studenten. En ten derde zal het ongetwijfeld een inflatoir effect hebben op de personeelsbehoefte en de strijd om schaarse formatieplaatsen aanwakkeren. In algemene zin lijkt mij een dergelijke vorm van splitsing van wat verder zo dicht bijeen blijft zitten weinig aantrekkelijk.

ad. 3). Iets gemakkelijker, hoewel ook hier problematisch, lijkt het mij gesteld met afzonderlijke leerstoelen marxisme c.q. marxistische sociologie (etc. indien er zo iets voorstelbaar is). Zij hebben, in wat mildere vorm, de bezwaren die ook bij het vorige alternatief zijn genoemd. Milder, omdat hier het aantal formatieplaatsen kleiner zal kunnen zijn, en omdat hier allerlei soepeler bij- en keuzevak-regelingen kunnen worden gehanteerd. Eén praktisch bezwaar lijkt mij echter nog, dat in een marxisme-leerstoel een multiplier-effect kan optreden: wanneer een dergelijke voorziening voor één studierichting zou zijn opgezet en toegestaan, dan zou dit tot een reeks van dergelijke voorstellen kunnen leiden. Want waarom zou het bv. wel verdedigbaar zijn voor de politicologie en niet voor de sociologie, de psychologie of de bouwkunde? Hier doet zich de eerder besproken totaliteitspretentie van het marxisme gelden.

ad. 4). Binnen de tweede-keus-alternatieven van een externe regeling zou ik de voorkeur geven (afgezien ook van het onder ad1) gestelde) aan het vierde alternatief, en wel, mede om de zojuist genoemde reden van de pretentie-omvang die in het marxisme is besloten, in een inter-facultaire vorm. Ook hier zijn verschillende redenen voor aan te geven.

In de eerste plaats is een inter-facultaire regeling voor marxistische studies een voorziening die alleen dan een behoorlijk rendement afwerpt, wanneer zij kan steunen op een geheel van interne regelingen binnen de deelnemende studierichtingen in de zin zoals boven beschreven. In de tweede plaats is het mogelijk tot een dergelijke vorm van samenwerking te komen zonder dat reeds van te voren moet zijn bepaald wie er wel en wie er niet aan mee mag doen. Men kan hier, al naar eigen wensen en behoeften, toedreden of ook uittreden. In de derde plaats kan een dergelijke regeling (die zich bv. als een interfacultair instituut laat denken) gezien worden als één van de mogelijkheden om te komen tot interdisciplinaire samenwerking en stimulering. En in de vierde plaats kan zulk een onderneming, gemakkelijker dan regelingen binnen één opleidingssysteem, een zekere voorlopigheid worden gegeven zodat men naar bevind van zaken kan bijsturen. Een "proeftijd" van een aantal jaren lijkt zeker niet onverstandig. Tenslotte belet een interfacultaire regeling niet eventuele onverhulde wensen alsnog op een lager niveau nader aan de orde te stellen.

Uiteraard is heel veel van het voorgaande bedoeld als een eerste bijdrage en daarmee als voorlopig en vatbaar voor verbetering. De intentie is u, hoop ik, inmiddels duidelijk geworden. Ik leg

hier dan ook met graagte de pen neer in afwachting van reacties, welwillend of onwelwillend, dit in de hoop dat wij op de duur het marxisme de plaats kunnen geven die het verdient: als belangwekkende en actuele problematiek op de tafel van de wetenschap, en niet als contrabande er onder.

november 1975